

NAZIVI ZA ISPRAVE U SREDNJOVJEKOVNIM BOSANSKIM I HUMSKIM ADMINISTRATIVNIM TEKSTOVIMA

MARIJANA GALIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru
Ivana Frane Jukića 9, BiH – 88240 Posušje
marijana.galic0312@gmail.com

UDK: 94(497.6)
Stručni članak
Primljen: 8. 6. 2020.
Prihvaćen za tisak: 3. 11. 2020.

U radu se proučavaju leksemi koji označavaju nazive za isprave koji su se upotrebljavali u srednjovjekovnim bosanskim i humskim kancelarijama. Korpus srednjovjekovnih bosanskih i humskih administrativnih tekstova započinje poveljom bosanskoga bana Kulina iz 29. kolovoza 1189. godine. To je najstariji pravni pisani spomenik srednjovjekovne bosanske kancelarije, koji će postati model ostalim ispravama koje dolaze iz istoga razdoblja i područja. Srednjovjekovne nam bosanske i humske ćirilčne isprave daju brojne mogućnosti za analizu jezika, napose sinonima i sinonimskih nizova. Korpus prostire niz naziva za isprave koje su proizišle iz bosanskih i humskih kancelarija. Tako se u 133 srednjovjekovna ćirilčna bosanska i humska administrativna teksta od isprave bosanskoga bana Kulina iz 29. kolovoza 1189. godine do isprave humske braće Vlatkovića 1493. godine rabe nazivi poput *hrisovulb*, *kniga*, *listb*, *pismo* (*pisanie*, *upisanie*, *zapisanie*, *zapis*) i *povelē*. U radu se nastoje objasniti navedeni leksemi te njihove sličnosti i (ili) istoznačnosti, odnosno zrcalnosti iz istoga vremenskog, prostornog i stilskog leksika. Isprave su jezgra bosanske i humske kancelarije, a osim povijesti, one nude i druge podatke o jeziku, ćirilčnom pismu, kao i podatke o nazivima za isprave.

KLJUČNE RIJEČI:

bosanske i humske isprave, hrisovulb, knjiga, listb, pismo (pisanie, upisanie, zapisanie, zapis), povelē

1. UVOD

Srednjovjekovni su bosanski i humski administrativni tekstovi od 12. do 15. stoljeća “javni dokumenti koji živopisno svjedoče o društveno-pravnim odnosima” (Kuzmić 2009: 405) Bosne, Huma i Dubrovnika. Isprave su jezgra srednjovjekovne kancelarijske službe, a nazivi za isprave predstavljaju mogući sinonimski niz srednjovjekovnoga bosanskoga i humskoga kancelarijskog leksikona. U kancelarijama se formirao administrativni funkcionalni stil koji je u to vrijeme bio jedinstven i osnovni stil u državno-političkim odnosima bosanske i humske kancelarije s dubrovačkom. Pisari su dobro vladali jezikom i pisanom riječi te su vodili računa o najčešća “potrebna tri elementa za ispravu: 1. isprava mora biti pisana (prema tomu javlja se samo u pismenom društvu); 2. njezin sadržaj mora biti isključivo pravni čin; 3. oblik u kojem je isprava sastavljena točno je propisan” (Stipišić 1972: 139). “Najveći dio spomenika koji ulaze u ovaj žanr najstarije pismenosti jesu povelje, koje su izdavali bosanski vladari i vlastele, te ugovori koje su sklapali, najčešće s Dubrovnikom” (Kuna 2008: 323). U srednjovjekovnim bosanskim i humskim administrativnim tekstovima nalazimo lekseme koji označavaju ispravu: *hrisovulb*, *kniga*, *listb*, *pismo* (*pisanie*, *upisanie*, *zapisanie*, *zapis*) i *povelê*. Ti nazivi predstavljaju isprave ili dokumente koji su pisani po istim ili sličnim formulama, jeziku i pismu, kao i stilu. Tafra navodi da je sinonimija rezultat povijesnog razvoja jezika, a to se svakako uočava kroz istraživani korpus. Navedeni sinonimski niz pripada istom leksičko-gramatičkom razredu, a jezični se okviri ostvaruju vodeći računa o teritorijalnoj, stilskoj i vremenskoj raslojenosti leksika.¹ Dakle, “sinonimi moraju označavati isti pojam, odnosno riječi za koje kažemo da su sinonimi moraju imati isto značenje” (Tafra 2005: 219). Tako će se pokušati obraditi navedeni leksemi, dovesti u isti leksičko-gramatički i leksičko-semantički razred, a proučavanje sinonima, u ovome slučaju u korpusu srednjovjekovnim bosanskih i humskih ćirilčnih administrativnih tekstova, “traži poznavanje zakonitosti tekstovne organizacije te zakonitosti stila kojim se piše” (Petrović 2015: 18).

¹ “U radu se proučavaju srednjovjekovne isprave, a sinonimija koja je zastupljena u ispravama ostvaruje se kroz vremensku raslojenost leksika, a kako su nastale na bosanskom i humskom tlu govorimo i o prostornoj raslojenosti leksika. Također, isprave su administrativni tekstovi pa govorimo i o stilskoj raslojenosti leksika” (Galić 2019: 101).

2. ISPRAVE

Srednjovjekovni bosanski i humski administrativni tekstovi od isprave bosansko-ga bana Kulina pa sve do isprave humske braće Vlatkovića daju vrijedne podatke o državno-političkim prilikama toga doba, pisarima, mjestu izdavanja isprava i napose o jeziku i pismu. “Vladarske diplomatske isprave kod svih se vladara dijele u dvije skupine: na svečane i na manje svečane isprave, odnosno na *povelje* i *pisma*”² (Šanjek 2005: 161). Na samome početku rada postavlja se pitanje jesu li to onda sinonimi i, ako jesu, odgovaraju li istoznačnicama ili pak bliskoznačnicama. U radu će se nastojati pokazati odnos leksema kojima su isprave nazivane. “Pisari su bili najučteniji ljudi toga doba koji su sastavljali isprave po narudžbi vladara. Postojala je određena norma, propis kako se sastavljaju listine i pisma, što dolazi na kraj, a što na početak, pa je slijedom toga postojao i jezični obrazac” (Gabrić-Bagarić 2004: 12). U diplomaciji isprava ili diploma označava pisano svjedočanstvo o jednome pravnom činu, sastavljeno u propisanu obliku koji mu treba zajamčiti vjerodostojnost. Svaka isprava ima tri osnovna dijela: uvod ili protokol, sredinu ili tekst ili korpus te zaključak ili eshatokol. Protokol se sastoji od nekoliko formula: invokacijom se riječima ili simbolom, najčešće znakom križa, zazivlje Božja pomoć u sastavljanju isprave, intitulacija sadrži ime i naslov autora ili izdavača isprave. Slijedi inskripcija ili ime i naslov destinataru, tj. osobe kojoj je isprava namijenjena. U svečanim papirskim i kraljevskim ispravama na ovom se mjestu dodaje i formula pozdrava koja najčešće glasi: “Pozdrav u Gospodinu” (*Salutem in Domino*). Tekst ili korpus isprave sadrži nekoliko dijelova. Arenga pobožnim riječima i biblijskim citatima izražava zašto je moralno i prikladno da se destinataru dodijeli ono što se u ispravi iznosi. Formulom promulgacije, koja obično glasi: “Dajemo na znanje”, “Neka znaju svi”, ukratko se objavljuje sadržaj isprave. U formuli naracije ili ekspozicije govori se o okolnostima koje su prethodile pravnom činu – tu se nabrajaju destinatarove zasluge, pa ta formula često sadrži najviše povijesnih podataka. Dispozicija je najvažniji dio isprave jer sadrži materijalni ili moralni objekt koji se daje destinataru. Završnim klauzulama štiti se učinak pravnoga čina. One nisu prijeko potrebne, pa ih u ispravama često nema. Formulom sankcije izriče se kazna onima koji bi mogli spriječiti ostvarivanje dispozicije. Formulom koroboracije navode se sredstva koja pravnom činu osiguravaju pravni učinak, trajnost i svjedočanstvo: pečat, potpis

² “Dubljim poniranjem u njihovu sadržinu otkrit ćemo tek tada dijelove koji imaju veću vrijednost nego što ga pruža goli dokument, pronaći ćemo zrnca još nepoznate zlatne žice, pa i čitave partije poetski nadahnutog teksta, čak i onda ako dijak i nije išao za književnim rezultatom i poetskim kićenjem” (usp. Dizdar 1969: 30). Pronaći će se stilski ureden tekst i biran leksik koji prati propisane konvencionalne dijelove bosanske i humske kancelarije.

te različiti znakovi. Posljednji dio isprave – zaključak ili eshatokol – sadrži potpise i znakove koji najviše pridonose vjerodostojnosti. Kako je u srednjem vijeku bilo čak i kraljeva koji su bili nepismeni, oni su umjesto potpisa upotrebljavali znak križa (*signum manus*). Formulom datacije označuje se vrijeme i mjesto sastavljanja isprave, a aprekacijom se zazivlje Božja pomoć kako bi sadržaj isprave bio uspješan. Mnoge isprave nemaju sve navedene formule, što osobito vrijedi za isprave notara i kaptola.³ Iz srednjovjekovnoga bosanskog i humskog korpusa jedino je isprava bosanskoga bana Kulina pisana dvojezično na starohrvatskome jeziku hrvatskom ćirilicom⁴ i na latinskome jeziku latinicom. Osim nje, u formuli intitulacije kojom se prezentira osoba, odnosno vladar u ispravi hercega Balše iz 10. listopada 1466. godine pronalazimo latinsku intitulaciju: *ego Balsa dux sancta Sabe etc.* To je, ako se izuzme Kulinova povelja, jedini pisani trag latinskoga jezika u ćirilichnome srednjovjekovnom bosanskom i humskom korpusu. “Od ukupno 400 do danas sačuvanih i poznatih isprava bosanskih / bosansko-humskih vladara i velmoža, 91 je napisana na latinskom jeziku. Dijelom se tu dakako radi o prijevodima, ali i originalima, kao i prijepisima te pojedinačnim diplomatskim falsifikatima” (Galović 2013: 200). Međutim, rad se bavi nazivima za isprave u srednjovjekovnome korpusu bosanskih i humskih vladara koji broji 133 isprave pisane hrvatskom ćirilicom i starohrvatskim jezikom. “Ta najizravnija svjedočanstva o društvenom životu svoje epohe nerijetko zaustave pažnju suvremenoga čitatelja ostvarenom razinom književnih kvaliteta, nesputanošću žive govorne riječi, sposobnošću pisca listina za deskripciju, za detalj i živo izvješće o vremenu i ljudima” (Hercigonja 1975: 404). Iako je riječ o bosanskom i humskom srednjovjekovlju, isprave su nasta-

³ O unutarnjim karakteristikama teksta isprave konzultirani su: Stipišić (1972: 148), Brković (1998: 117–327), Kapitanović (2012: 199–202), Matijević Sokol (2014: 81–123).

⁴ Isprava je “izrađena na latinskom i hrvatskom jeziku, s time da se ne radi o običnom, doslovnom prijevodu latinskog dijela na hrvatski, već o slobodnom ponavljanju, dopunjavanju i objašnjavanju latinskog teksta. Zapisan je kancelarijskom karolino-goticom (latinski dio) te hrvatskom ćirilicom (hrvatski dio). Datiran je samo hrvatski dio isprave, i to po *stilus nativitatis* te uz navođenje dana i mjeseca prema blagdanu (Glavosijek Ivana Krstitelja, 29. kolovoza)”. (Galović 2015: 289–291) “Vladimir Vrana i Benedikta Zelić-Bučan nazivaju čitavu ćirilsku pismenost na području hrvatskoga jezika poradi njezine paleografske samostalnosti kao i poradi hrvatskoga jezika tih spomenika nacionalnim imenom, hrvatskom ćirilicom. Pismo se kao izražajno sredstvo jezika ne može vezivati za državno-političko, nego za jezično područje. Osim toga za srednjovjekovne hrvatske ćirilske spomenike s više se prava može govoriti o hrvatskoj ćirilici jer u srednjovjekovnoj bosanskoj državi nije postojao ni srpski ni muslimansko-bošnjački narod. Pravoslavlje se u Bosni javlja s prodorom Turaka, a oformljivanje posebnoga muslimanskog naroda u Bosni i Hercegovini pod ranim imenima sasvim je recentna pojava. A hrvatska ćirilica, bosanica ili bosančica, kako god ju nazivali, i spomenici njome pisani predstavljaju značajan dio stare hrvatske kulturne baštine. Medvjedu uslugu čine hrvatskoj kulturi oni koji izbjegavaju termin hrvatska ćirilica jer time i nehotice podupiru stajalište srpskih kulturnih pirata i njihovo stajalište da je svako ćirilsko pismo srpsko nacionalno pismo” (usp. Zelić-Bučan 2000: 45–50).

jale tijekom četiriju stoljeća pa korpus bilježi i različite nazive za isprave koje su se formirale u bosanskim i humskim kancelarijama⁵. Ti su nazivi: *hrisovulb*, *kniga*, *listb*, *pismo* (*pisanie*, *upisanie*, *zapisanie*, *zapis*) i *povelē*. Riječ je o sinonimskom nizu čiji se sadržaj u istraživanome korpusu djelomično ili pak potpuno podudara.⁶

2.1. HRISOVULB

Hrisovulb je “srednjovjekovna vladarska povelja sa zlatnim pečatom; izdavali su je bizantski i srpski vladari; zlatna bula grč. χρυσοῦς; zlatan + βουλή: odluka” (usp. *Hrvatski enciklopedijski rječnik* 2002: 452).

“Hrisovul m = *hrisovulj* (također 13. v.) = *hrisovol*, *hrisovolj* (14. v.) = *hrisovoj* (14. v., upor. *perivoj*) = *hrisóvulja* f »isprava« (danas općenito u naučnim knjigama) = *hrisijovol*, -lj (14. v., prema grčkom pridjevu χρύσειος) = (y > u) *hrusovol* (14. v.) = *hrusovol* (14. v.) = *rusovoh* (stsrp.) = (prema lat. čitanju grč. *χ*) *krusovulj* = *krusovulja* f = *krisovulj*”⁷ (Skok 1971: 687).

Riječ se u korpusu javlja dva puta i to u ispravi bana Stjepana Kotromanića 23. listopada 1332. godine koja je prijepis dubrovačkoga gramatika⁸. U pitanju je ugovor koji je bosanski ban Stjepan Kotromanić sklopio s Dubrovčanima koji su “prenijeli”

⁵ “Glavni nosioci ćirilске pismenosti su: velika i dobro organizirana kancelarija bosanskog dvora, te manje kancelarije oblasnih gospodara Hrvatinića i Sankovića” (Anđelić 1970: 209).

⁶ “Dva leksema između čijih sadržaja postoji takav semantički odnos djelomične ili potpune podudarnosti nazivaju se sinonimski par. Kad su u takvu odnosu sadržaji triju ili više leksema, tada govorimo o sinonimskom nizu” (Samardžija 1995: 17).

⁷ U Zborniku srednjovjekovnih ćirilčkih povelja i pisama Srbije, Bosne i Dubrovnika uočavamo da se naprimjer *hrisovulb* različito pisao poput *hrisovulb*, *rúsovulb*, *krúsovulb*, *krjusovulb* što je zapravo i Skok konstatirao. To nije slučaj u ovome korpusu, ali valja napomenuti da se tu odražava refleks grčkoga *chi*. “Grčki glas *chi* prenosio se u klasični latinski kao *ch* i izgovarao se kao aspirirani *k*. Kasnije se aspiracija izgubila, pa je ostalo samo *k*. Takav je izgovor prešao iz latinskog u zapadnoeuropske jezike. A kako su Hrvati i Slovenci pripadali zapadnoj kulturnoj sferi i zapadnom tipu kršćanstva, tako su i te grčke riječi primali preko latinskoga ili zapadnih posrednika, dok su Srbi, Makedonci i Bugari preuzeli te riječi izravno iz grčkoga, budući da je on bio jezik matične zemlje istočnoga tipa kršćanstva koja je ujedno bila i evangelizator tih naroda” (Mamić 1983: 4).

⁸ Pisari bosanskih i humskih kancelarija kroz četiri su se srednjovjekovna stoljeća različito potpisivali poput: *dijakb*, *gramatikb* (*gramatigb*), *logofetb* (*logothet*), *notarb*, *protovistijarb* (*protobistarb*). U *Konkordancijskom rječniku ćirilskih povelja srednjovjekovne Bosne* uz *hrisovulb* pronalazimo napomenu da je ispravu prepisao dubrovački gramatig. To je *ugovor bosanskoga bana Stjepana Kotromanića s Dubrovčanima 23. listopada 1332.*: Miklosich LXXXV; Tekst koji donosi Miklosich prijepis je dubrovačkog primjerka iz Codex ragusinus fol. 52b – dokument koji je sastavljao (1430–1455) dubrovački pisar Nikša Zvijezdić (usp. Nakaš 2011: 35–36).

dubrovački poklisari. Brković je u svojim istraživanjima srednjovjekovnih bosansko-humskih isprava uočio da su “pisane po uzoru na hrvatske srednjovjekovne isprave sa svim konvencionalnim dijelovima, dok srpske su srednjovjekovne isprave, za razliku od hrvatskih, pisane po uzoru i obrascima bizantskih hrisovulja⁹ s dugačkim i kićenim uvodnim diplomatičkim formulama” (usp. Brković 2002: 192). *Akademijin rječnik* prostire niz primjera ovoga leksema koji se javlja u srpskim ispravama dok se u srednjovjekovnome bosanskom i humskom korpusu spominje samo u ispravi bana Stjepana Kotromanića. Uočava se i to da je dubrovački gramatik pisao leksem *hrisovulb* u ispravi bana Stjepana Kotromanića prvi put s jatom *hrésovoj*, a drugi put bez jata *hrisovoj*. Primjer za ovaj leksem jest:

a saj prênisanj *hrésovoj* koj prêneše poklisarêje dubrovački ôdъ gospodina bana luče marka lukarevika i teličъ matinъ peličevika kako je zakonъ bio megu gospodômъ bosanskômъ starômъ i ôdъ počela svetopočivša da se ne pomete pače da se zna ôvoj da hrani gospodinъ banъ u svoju kukju a drugi *hrisovoj* da hrani gospodina bana stepana stepan benčulikъ (P. 18)¹⁰

2.2. KNIGA

Pisari su se, kao i prepisivači isprava bosanskih banova, koristili leksemom *kniga* kao zamjenom za ispravu. *Kniga* je u bosanskoj i humskoj administraciji sinonim za ispravu. Zanimljivo je da se taj leksem pojavljuje u istoj ispravi bana Stjepana Kotromanića 23. listopada 1332. godine u kojoj se pojavljuje i leksem *hrisovulb*. Tako leksemi *hrisovulb* i *kniga* u navedenoj ispravi postaju kontaktni sinonimi. Da *kniga* pripada navedenom nizu, najbolje potvrđuje Mikaljin rječnik gdje se navodi da je *knjiga*:

“harti(j)a za pisati – *carta da scriuere* – charta, ae; papirus vel papirum, ri / *knjiga, poslanica* – *lettera* – literae, arum; epistola, ae / *knjiga kraljeva ali ine gospode* – *lettera ò patente de principi* – diploma, is; literae publicae / *jedna knjiga, jedna poslanica* – *una letera* – unae literae / *dvi knjige, dvi poslanice* – *due lettere* – binae literae, sic ternae / *rukovet knjiga* – *plico di lettere*” (Mikalja 2011: 149).

⁹ Takvih je primjera podosta poput *Hrisovulja vizantijskog cara Andronika II. Paleologa manastiru Hilandaru* iz 1299. godine (usp. Mošin i dr. 2011: 293–300).

¹⁰ Svi primjeri koji su navedeni u radu iz srednjovjekovnoga su ćirilicnog korpusa bosanskih i humskih administrativnih tekstova pa se uz broj isprave navela oznaka P. kao oznaka za povelju koja se uvriježila kao općeniti naziv za ispravu, ali može biti i oznaka za pismo.

Međutim, po svojoj prilici najstarije značenje: “pismo u širem smislu, t.j. napisan list ili komad papira, pergamenta ili što drugo na čemu se može pisati¹¹. U staroslavenskim knjigama ima i drugo značenje: littera, slovo” (*Akademijin rječnik* sv. 18 1898: 118). Da riječ označava pismo, odnosno ispravu, može se uočiti kroz primjere koji se navode iz srednjovjekovnoga korpusa. Tako se uočava i to da se leksem *kniga* upotrebljavao u prvim ispravama bosanskih banova i to bana Kulina, bana Ninoslava, bana Stjepana Kotromanića i njegove žene Jelisavete te bana Tvrtka Kotromanića. Stoga je *kniga* u najstarijem značenju isto što i pismo ili isprava. Skok je taj leksem obilježio kao “sveslavenski i praslavenski, 1. nešto napisano (Marulić), 2. poslanica, 1529, sinonimi: list, pismo, 3. sinonim: hartija, papir” (Skok 1972: 109–110; Gluhak 1993: 325; Matasović i dr. 2016: 455). Nema sumnje da su leksemi iz niza u sinonimskome odnosu pogotovu ako se k tomu pridruži “grčka riječ βιβλος, što znači knjiga” (Skok 1971: 145). Znamo da je Biblija zbirka tekstova, poslanica (pisama), a srednjovjekovne bosanske i humske administrativne tekstove s Biblijom povezuju i diplomatske formule koje su nerijetko religijskog, odnosno “biblijsko-teološkog sadržaja poput formula invocacije, devocije, sankcije i datacije, a rjeđe i u nekim drugim diplomatskim formulama” (usp. Korać 2015: 17). “Tome je svakako pridonijela i činjenica da je u najranijoj fazi ćirilometodske tradicije prevedeno Evanđelje i otada se počinju širiti mnogi frazemi i izrazi u hrvatskom jeziku” (Damjanović 2003: 47) koji su dio i navedenih diplomatskih formula isprava. Svi oblici leksema *kniga* koji se pojavljuju u istraživanome korpusu jesu:

i ako bošnaninъ izъme dobitakъ dubrovački na veru i *kniga* bude u dubrovnici ako knezъ i sudje poš(a)lju da je *kniga* prava da je verovana da plati dubrovčaninu (P. 18); i koe pisanie ônehzi zakonovъ i ônehъ *knjigъ* potvrdismo našomъ prisežomъ i našimъ pisaniemъ i našimъ pečatomъ (P. 23); ôdъ sizi mirъ i ôdъ sie ôbetovanie su · 2 · *knigê* jednu *knigu* uzelъ banъ veliki ninoslavъ sъ svoimi bolarimi a drugu *knigu* uzelъ nikolavъ tonisъto knezъ i ôrъkina gradъska (P. 7); a siju *knigu* pisa priboe diêkъ velikoslavъnoga g(ospo)dna bana stêpana (P. 13, 18, 15, 7, 1, 2, 3); lêto mêseca avъgusta po *knizê* · 11 · d(a)nъ rodъ prozogomъ u

¹¹ “Iz praslavenskoga je u hrvatski jezik ušla riječ *knjiga*, neki je dovode u vezu sa staronordijskom riječju *kenning* ‘znak’; vjerojatno je riječ posuđena s istoka, iz staroturkijskoga, gdje je značila ‘svitak’ (*küinig)” (Bratulić 1995: 104; Matasović i dr. 2016: 455). “U srednjovjekovnome korpusu bosanskih i humskih administrativnih tekstova uočavamo novije jezično stanje te se praslavenski *knigъ* bilježi kao *kniga*. Poluglasi su zabilježeni samo kao њ (jer), dok y (jeri) korpus gotovo ne bilježi” (Galić 2020: 103). U *Malome staroslavensko-hrvatskom rječniku za knjigъ* pronalazimo knjiga, knjige; listina, pismo.

ramê (P. 22, 23); i ne bēše moe pečati velie odnesena (mi) bēše da moê pečats
ka e pri *knizi* (P. 6)

2.3. *LISTŦ*

ListŦ je jako frekventna imenica muškoga roda i u jednini i u množini u srednjovjekovnim bosanskim i humskim ispravama. Leksem se najčešće spominje u kontekstu *ovŦ naŦ otvoren list*, a zapravo znači isto što i pismo, povelja, svakako pravni dokument. Riječ može imati više značenja u hrvatskome standardnom jeziku, no isključivo nas zanima u kontekstu navedenoga sinonimskog niza. To je psl. riječ od *listŦ*, a Skok je *listŦ* objasnio kao metaforu za papir i pismo, a smatra da je to “historijski dokument”, odnosno “vokal *i* je nastao iz ie. dvoglasa *ei*, koji u lit. dolazi u prijevodu *ai laiſkas* »list kupusa, drveta, cedulja«, stprus. *laisken* »knjiga«” (Skok 1972: 307; usp. Matasović i dr. 2016: 558). Iz ovoga se opet vidi i potvrđuje da su *listŦ* i *kniga* sinonimi, zamjenjivi su u svakom kontekstu srednjovjekovnih isprava i znače isto. To su dakle istoznačnice. Primjećuje se da se leksem *kniga* javlja kod bosanskih banova, dok se leksem *listŦ* javlja znatno kasnije, na samome kraju 14. te u 15. stoljeću u ispravama bosanskih kraljeva, bosanskih i humskih velikaša.¹² Također, u primjerima će se uočiti kontaktni sinonimi, gdje se najčešće spominju *povelje* i *listine*, jer je “*listina* zapravo isto što i povelja, stari spis pisan rukom s povijesnom vrijednošću” (*Hrvatski enciklopedijski rječnik* 2002: 477). Amira Turbić-Hadžagić u svome doktorskom radu sve isprave koje je obradila da bi izbjegla terminološke nejasnoće naziva listinama.¹³

“Listine (kao i statuti i zakoni) izazivaju pažnju suvremenog primatelja ne samo kao objektivna i najizravnija svjedočanstva o društvenim, gospodarskim i pravnim odnosima ovoga vremena već, vrlo često, i ostvarenim elementima književnosnog, u stilski funkcionalnoj aktivizaciji žive govorne riječi nesputane (još)

¹² Valja naglasiti da se leksem *listŦ* pojavljuje ranije jedino u ispravama bana Stjepana Kotromanića oko 1331. godine koju je napisao dijak Kupusac i u ispravi župana Sanke nepoznatoga pisara prije 1369. godine. Potrebno je napomenuti da se u ispravi kralja Stjepana Ostoje iz 8. prosinca 1400. godine pronalazi oblik *leiſtromi*: a upisamo u drugi *listŦ* ka vsimŦ osidnikomŦ plemenitimŦ i plemenitimŦ ludemŦ i kapitulu u koga leže *leiſtromi* izpisani (P. 62). Vjerojatno se radi o množini imenice *listŦ*. U konzultiranoj se literaturi nije pronašao taj oblik te ostaje otvoreno pitanje radi li se o listinama ili se misli na isprave.

¹³ “Pri tome, bosanične listine srednjovjekovnog perioda razvrstala sam na: darovnice (Da), povelje (P), pisma (Pi), potvrde (Po), priznanice (Pr), trgovačke ugovore (Tu) i zakletve (Za)” (Turbić-Hadžagić 2006: 2).

frazeološkim klišeima, izražajnim stereotipima pravnog izraza, u neprijepornoj sposobnosti znatnog dijela pisca tih listina za opis detalja, za živo – ponekad gotovo reportažno – oslikavanje ljudi i događaja” (Hercigonja 1994: 217).

Primjeri su:

po sêhь naših *lêstih* po naše visuje duplene pečati (P. 28); po sihь našihь *lêstihь* i povelahь za nihь sr̃čanьstvo potvrđismo imь vse i vsake povele zapisaniê r(e)čene gospode sr̃bske raške i bosanьske (P. 59); i takoe razgledavše povelèi i *lêstove* i kletvi g(ospo)d(i)na krala tvr̃tьka (P. 56); davamo na znanьe svakomu komu se podoba i preêdь koga se iznese ôvь našь *listь* ôtvoreni a pod našimi pečatimi vêrovanimi (P. 130, 62, 72, 104, 132, 111, 131, 89, 127, 93, 83, 87, 99, 103, 124, 86, 121, 126, 129, 69, 70, 110, 58, 117, 93, 105, 107, 109, 113, 67, 92, 102, 120, 88, 106, 17); i ôvь *l(b)stь* našь budi g(ospo)d(i)nu knezu i vlastelom za speditoriju ere smo plaženi za r(e)čeni dohodakь (P. 123, 112, 119, 118); a za verovanie ôvogai *lista* pisah ja knezь vlatko moôm rukôm u slavnome gradu dubrovniku (P. 122, 130, 62, 94, 17); i za vêrovanьe rečenêhь stvari esmo zapovidèli ôvei *liste* pečatьju visujoмь svr̃šiti i pečatiti (P. 82, 89, 65); ôdь kralievь ugrьscêhь i bosьnьscêhь i sarь turьscêhь potvrđevano po nih krasnêhь *listêhь* i zapisêhь (P. 77); po siehь našihь *listêh* i poveljahь za nihь sr̃čanьstvo potvrđismo imь i ustanovitismo vsje i vsakoe povele i zapisanьê višer(e)čene g(o)spodje (P. 90); a to dèlom pokazuemo po vsêhь našihь *listih* da e vidom vsakomu komu se dostoi (P. 61, 113, 47); po sihь našihь *listihь* i povelahь za nihь sr̃čanьstvo potvrđismo imь i ustanovitismo vse i svakoe povele i zapisaniê rečene gospode sr̃bske raške i bosanьske (P. 80, 100, 75, 42, 78, 74, 73); po siehь našihь *listiehь* i poveljahь za nihь sr̃dčanьstvo potvrđismo imь i ustanovitismo vse i svakojake povele i zapisanija višerčenie g(o)spode (P. 97); sь našiemь *listomь* verovaniemь (P. 93, 86, 51, 82, 89, 98, 104, 103, 130, 99, 101, 121, 17, 129); a s našimь *listômь* vêrovaniemь (P. 131); a s moijemь *listom* vêrovanijem (P. 120); a s našiemь *listôm* vêrovaniem (P. 119); s našiemь *listovi* vêrovaniemь i s našêmь pečatmi ôbičanemь (P. 95, 83); i k tomu damo viditi vsakomu čl(o)v(i)ku komu se podoba po ôvomь našemь ôtvorenu *listu* (P. 116, 113, 56, 109, 86, 81, 75, 77, 79, 87, 62, 107, 38, 121, 66, 117, 115, 70, 65, 78); da e plemenita taa z(e)mьla ka se imenuj(e) u tomь *listũ* (P. 17)

2.4. PISMO (PISANIE, UPISANIE, ZAPISANIE, ZAPIS)

Pismo je imenica srednjega roda koja se javlja i u drugim inačicama u srednjovjekovnome korpusu kao npr. *pisanie*, *upisanie*, *zapisanie*, *zapis*. Osnova je dakle *pis-*, a potom se prefiksalsnom, sufiksalsnom i prefiksalsno-sufiksalsnom tvorbom tvore ostali primjeri. Poznato je da su “pisari zapisivali teze koje su im diktirane i od toga pravili konačnu verziju pisma. Vladali su zanatskom vještinom uobličavanja teksta prema određenim formalnim obrascima koju su kao majstori prenosili i svojim učenicima” (Nakaš 2010: 62). “Imenica srednjega roda *pismę* vuče korijene iz staroslavenskoga jezika i označava slovo, a riječ slovo (također imenica srednjega roda) značila je riječ” (usp. Mamić 1996: 118). Međutim, Ladan pak navodi da je u pitanju “praslavenski i indoeuropski korijen, praslavenski *psati* u značenju grčki *gráfein*, latinski *scribere*, a polazno značenje je praviti šare” (Ladan 2009: 1070). Otuda se razvila i riječ *pismo*, ali i inačice *pisanie*, *upisanie*, *zapisanie*, *zapis*. To je: “1 (~majci) ekspr. list, arh. knjiga, (~ općega sadržaja / većem broju ljudi; apostolsko ~ u Novom zavjetu) pov. poslanica, 2 (službeno ~) dopis, isprava, potvrda, podnesak, predstavka 3 slova, grafija, (sustav grafičkih znakova: grčko / latinsko ~ od malih slova) minuskula, (slikovno ~) piktogram, piktografija” (Šarić i Wittschen 2010: 331). Također, i *pismo* se može usporediti s grčkom riječju βίβλος u značenju knjige, a Biblija obiluje pismima ili poslanicama. Međutim, u korpusu su to službeni spisi, akti, dopisi, potvrde (Šarić i Wittschen 2010: 331), jer su *pisma* i bila pravni dokumenti, isprave koje su bosanski i humski vladari i velmože pisali i slali preko svojih poslanika ili poklisara Dubrovniku i obrnuto. *Pisma* su i dopisi jer se obavljala korespondencija između bosanske i najviše dubrovačke kancelarije, ali i potvrde. Ipak valja naznačiti bitnu razliku među dokumentima u srednjovjekovnome bosanskom i humskom korpusu. Ako se i samo površno usporede isprave bosanskih i humskih vladara i velmoža, jasno će se uočiti razlika između naprimjer *povelje* i *pisma*. *Povelja* je isprava koja gotovo uvijek ima sve konvencionalne dijelove što odražava opširnost “teksta isprave, strukturiran prema uzualnom diplomatskom formularu, u korpusu – dispoziciji i finalnim klauzulama – sažeto predočuje čitav jedan program vladateljskoga ponašanja međudržavne gospodarske – a to je onda značilo i političke – suradnje koji implicira upravljačku mudrost i dalekovidnu pragmatičnost” (usp. Hercigonja 2004: 130–131). *Pismo* je pak isprava koja sadrži tek jednu ili dvije natuknice bosanskoga ili humskog vladara ili velmože kroz dvije do tri diplomatske formule što odražava njezin sažeti tekst.¹⁴

¹⁴ U ovome se slučaju može navesti primjer kralja Ostoje koji je izdao i povelje i pisma. Povelja kralja Ostoje iz 15. siječnja 1399. godine koju je napisao dijak Stipan Dobrinović na Usori u Lišnici i Pismo

Dakle, potvrđuje se Šanjekova teza da vladarske isprave možemo podijeliti na svečane i manje svečane, odnosno na povelje i pisma. “Apstraktum obrazovan s pomoću sufiksa *-mo pismo*, gen. pl. *pisama* »l. Schreiben, 2. rum. scrisoare, Brief« je balto-slav., sveslav. i praslav. Odatle *pisme* n »Buchstabe« (upór. rusku posuđenicu *kirilskij šrift*), *pisma*, knjiga«” (Skok 1972: 663). Primjeri su:

i kralstvo mi prêseže i kle se zgora r(e)čenimi vlasteli da sie *pismo* bude kripko i neporočno dokle imъ se dugъ isplati (P. 39, 56, 57, 130); ako bihъ hotiô govorit i ispisiati čo si ti mnogo kratъ učiniô protivъ menêe togai bi govoreniija i *pisma* mnogoô biloô (P. 106, 122, 107, 110, 86); kakô se udrži u *pismu* koe namъ su učinili i dali rečeni g(ospo)d(i)nъ knezъ ôbrani i vlastele dubrovačci (P. 131); i rote po *pismêhъ* koe bêhu učinili naši rъv i naši roditelъe knezu i vlastelomъ grada dubrovnika (P. 106, 39); za dohodakъ konavaôski čo me pristoi svako godiče kako se među nami u *pismiehъ* udrži (P. 121); i ustanovitiili nêmъ krêpko rъvihъ našihъ svobodъštine i zakone i uvête i povele i *pisaniê* gospode srъbske raške bosanъske (P. 59, 58, 23, 74, 80); i pokazuju i čine kako i po *pisanehъ* koe ôd nihъ primismo viditi (P. 75); i koe *pisanie* ônêhzi zakonovъ i ônêhъ knigъ potvrdismo našomъ prisežomъ i našimъ *pisaniemъ* i našimъ rečatomъ (P. 22, 14, 97, 94, 73); i da naša dica i naši poslêdъni i naši vlastele i vsaki našъ človêkъ svrši i ne smete sie *pisane* (P. 39, 87, 90, 86, 107); i zato pišemo k vamъ i dajemo vamъ vêdeti da mu je daste i čo je i čimъ komu dlъžna da ga pošljete k namъ s *pisanijemъ* vašimъ (P. 36); i ônêhъ knigъ potvrdismo našomъ prisežomъ i našimъ *pisaniemъ* i našimъ rečatomъ (P. 23, 130); sie *pisanje* odъ poregenja sina božja (P. 18, 81); a ôvomui *pisanju* svedokъ županъ krêkša i veliki vojevoda vladislavъ galešikъ (P. 18); i mi višer(e)čene vlastele esmo vsemu višer(e)čenomu *pisanju* svedoci (P. 94, 86, 89, 51); i pokazuju i čine kako i *popisanijahъ* koje ôdъ nihъ primismo vidêti (P. 77)

kralja Ostoje iz 15. siječnja 1399. godine koje je napisao dijak Hrvatina na Usori u Lišnici. Isprave su pisane istoga dana i na istome mjestu, pa se može uočiti da su kancelarije Bosne i Huma imale po dva pisara, a moguće ponekad i više. Tako u Ostojinoj povelji pronalazimo: “i kralstvo mi prêseže i roti se s rъghupisanimi našimi vlasteli da sie *pismo* i zapisaniê koe stvori kralstvo mi našimъ srъčanimъ prêtelemъ da e krêpko i neporočno u vêki”... , a u Ostojinom pismu imamo: “i si *listъ* ôtvoreņъ da vamъ e za ispeditoriju”. Ako promatramo kontekst isprave, vrijeme nastanka i u ovome slučaju istu kancelariju, onda lekseme *povelja*, *pismo* i *listъ* možemo klasificirati kao sinonime, tim više što su to činili i dijaci tih kancelarija. Međutim, budući da se uočila razlika tih isprava prema opsežnosti dokumenta ili pak prema unutarnjim karakteristikama teksta, govorimo o bliskoznačnicama. To su dakle sinonimi jer predstavljaju isprave bosanske i humske vlastele s jasnom razlikom u tekstu. “Sličnost označuje ‘ukupnost osobina onih koji imaju približno jednaka svojstva’, a bliskost ‘svojstvo ili stanje onoga što je povezano u prostoru, vremenu, mislima ili osjećajima’” (Petrović 2005: 124).

Od imenice *pismo* u korpusu se javljaju i riječi istoga korijena i značenja nastale prefiksalsnom, sufiksalsnom i prefiksalsno-sufiksalsnom tvorbom, a to su riječi u istom značenju, odnosno sinonimi *pisanie* (usp. *Akademijin rječnik* sv. 42 1927: 872); *upisanie* (usp. *Akademijin rječnik* sv. 81 1970: 686), *zapis* (usp. *Akademijin rječnik* sv. 92 1975: 261–262), *zapisanije*¹⁵ (usp. *Akademijin rječnik* sv. 92 1975: 262). To su također leksemi koji označavaju srednjovjekovne isprave, a ne glagole pisati, upisati, zapisivati. Primjeri su leksema *upisanie*, *zapis*, *zapisanije*:

daemô na vidinie pô siemь našemь *upisaniju* vsakômu komu se dostoi ili prêdь kôga se dogôda sai našь listь ôtvorenь ôgledati (P. 92); daemo na vidinьe po semь našemь *upisanьju* vsakomu komu se doôstoi ili prêdь koga se dogoôda sai našь ôtvorenь zaapisь podь visuđu pečatь ôgledati (P. 91, 93); daemo na vidinьe po semь našemь *upisanьju* vsakomu komu se doôstoi ili prêdь koga se dogoôda sai našь ôtvorenь *zaapisь* podь visuđu pečatь ôgledati (P. 94, 91, 96); daemo na vidênьe vsakomu komu se dostoi ili prêt koga se izьnese sii našь *zapisь* ôtvorenь ôgledati (P. 98, 94, 95, 131, 77, 86, 75, 81, 105, 107, 56, 99); dasmo i zapisasmo našimь novimь vikuvičnimь daniemь i *zapisanьniemь* (P. 89); potvrđismo imь i ustanovitismo vse i vsakoe povele i *zapisaniê* rečene gospode srьbьske raške i bosanьske (P. 80, 57, 113, 74, 76, 43, 65, 59, 28); i ustanôvitismo vse i vsakoie povele i *zapisanija* rečene gôspode srьbьske i bosanьske (P. 100, 97, 113); grьvêhь naših slobočtine i zakone i povelêeniê i *zapisanê* (P. 90, 74); a tko je sei naše *zapisanie* pritvoriti ili bi našь poslidni ili bi inoplemenikь (P. 16, 27, 97, 73); a sije obećanje i *zapisanije* zapisa i potvrđi kraljevstvo mi (P. 27)

i u svoi listь zapisali da se ne može ni hoje potvoriti višer(e)čennôd *zapisanьe* vazda potvrđujuje sva pisma i povelje koe su imali i imaju (P. 110); prêdь koga se iznese sei *zapisanьje* naše ôtvoreno (P. 90); da se ima *zap(i)sanie* i vladanie u vêke (P. 61); i da estь vêčno i pametno siômь povelomь i *zapisaniemь* (P. 55, 73); do vêkь vêkoma navêcuemo znaпьe i vidênьe pametьju siomь povelomь i *zapisanьemь* (P. 39); vsa pisma i *zaapise* i povele koe godê estь učiniô (P. 86, 94); neka se i jaa nahoju u *zapisehь* ô potvrđevanьjaa kako i druga rusažka g(ospo)da (P. 79); potvrđevano po nihь krasnêhь listêhь i *zapisêhь* (P. 77, 83);

¹⁵ Ovaj oblik ne označava uvijek ispravu ili pismo, ali je izvedenica od pismo. Iznijeli su se primjeri za koje se smatra da označavaju oznaku za pismo, premda i ovo može biti otvoreno pitanje je li istoznačnica s pismom ili je pak glagolska imenica.

da tko godê bi poiskaô na vlastele dubrovačkih višer(e)čeni pokladъ прѣвими *zaapisi* koi godê rusaški g(o)spodarъ (P. 94); ke su postalene u rečeniñh vlasteô podъ *zapis*i i listovi i ôbijeti (P. 83); i rečeni mnogopočtovani poklisarie nasъ iskaše mnogoumileno i prosiše za vsakoe uvite i zakone slobočine rečenoga i mnogopočtovanogra grada dubrovnika koe su imali u *zapisih* i u povelah (P. 113); kako se udrъži u *zapisihъ* edne strane i druge ôboi ôbljubismô toi meju sobomъ ednosrъdnô i dobrovolnô primismoô i blagoslovismoô (P. 110, 106, 100); a dokla namъ godê knezъ i vlastele i vsa ôrjinaa dubrovačka stoi na svoiñh dobrieh i počtenieh ôbêtieh i *zapisieh* kako namъ se su ôbêtovali i u svoi listъ zapisali (P. 110, 90); da naastoi i vrъšii ôno čo se piše u *zapisiehъ* mejju nami (P. 88, 97); i trъpe mi se na svoijehъ dobrieh i počtenijeh ôbêtijeh i *zapisijeh* kako mi su rekli i ôbêtovali se i zakleli i zapisali (P. 109); i dokla mi se trъpe na svoijehъ dobrieh i počteniehъ ôbêtijeh i *zapisijehъ* kako mi se su ôbêtovali i zakleli i zapisali (P. 108); uze nimъ župu niñh konavli protiva bogu i pravdi i protiva *zapisomъ* počtenihъ negovêñh starêñh i nega samoga (P. 106, 89); a je vieki vikoma neporečeno s ôvômъ nešemъ *zapisomъ* i povelomъ (P. 50, 131); iza vsega što godir se u ôvomъ *zapisu* zgorъ udrъži (P. 106, 87, 84, 86, 90, 100, 113, 97, 99); da po *zaapisu* g(ospo)d(i)na krala tvrъtka ôvoi vse potvrđi svoimъ listomъ (P. 86, 97, 93)

2.5. POVELÊ

Posebnost je srednjovjekovnih administrativno-pravnih spomenika *Povelja Kulina bana* kao najstariji dokument iz istraživana korpusa. Vjerojatno se otuda ustalio naziv *povelja*¹⁶ kao općeniti naziv za srednjovjekovne isprave, ponekad kao dominantna riječ. Među istaknutijim kraljevim ljudima na dvoru koji su zauzimali određene funkcije, nalazimo i logofete-pisare¹⁷. “Moralni su to, sasvim sigurno, biti pismeni

¹⁶ Tako se naprimjer u *Zborniku srednjovjekovnih ćirilčkih povelja i pisama Srbije, Bosne i Dubrovnika* iz 2011. navode isprave po rednim brojevima, a naziva se ih *ugovorima, zakletvama, hrisovuljama, poveljama, pismima i naredbama*. Međutim, u *Zborniku* se naprimjer isprava humskog kneza Andreja naziva *Zakletva humskog kneza Andreja knezu i dubrovačkoj opštini* (1214-1217-1235), a onda se u tekstu navodi objašnjenje nastanka isprave: “Datum nastanka *povelje* je teško utvrditi, jer je humski knez Andrej slabo poznat iz istorijskih izvora” (Mošin i dr. 2011: 131–132). Opet se uviđa da se *povelja* i u ovome slučaju koristi kao općeniti naziv za ispravu.

¹⁷ Pisare Tomislav Anđelić naziva dijaci-pisari: “Glavni nosioci pismenosti u srednjovjekovnoj Bosni i Humu bili su dijaci pisari. Njihov značaj u kulturnom, političkom i društvenom životu Bosne i Huma bio je velik” (Anđelić 1983: 81). O nazivima pisara više u radu *Sinonimski niz za spisateljsku djelatnost u bosanskim i humskim kancelarijama* (Galić 2019: 101–111).

ljudi koji su sastavljali *povelje*. Uz to oni su često bili i svjedoci na *poveljama* zajedno s naslovljenom vlastelom” (Živković 1988: 27). Dakle, neki srednjovjekovne ćirilčne tekstove koje proučavamo nazivaju poveljama, neki kako smo vidjeli listinama, a neki jednostavno ispravama¹⁸. Naime, *povelja* se i danas izdaje u posebnim prilikama, naprimjer kada se želi nekome ili nečemu odati posebna važnost ili neka odlika. To je “1. svečani pisani akt likovno obrađen i ob. pisan svečanim stilom kojim se u širim odnosima među ljudima, narodima i državama najavljuje poželjna vizija budućnosti ili obilježavaju vrlo značajna djela 2. *pravni*. dokument koji daje posebna prava pojedincu ili organizaciji [*~a o prijateljstvu; izdati/objaviti ~u*]” (Anić 2004: 1130; *Hrvatski enciklopedijski rječnik* 2002: 1007). Kada se i pogledaju sve isprave srednjovjekovne Bosne i Huma, zaista se može uočiti da su to pravni dokumenti, svjedoče živu, “diplomatsku komunikaciju Bosne s drugim zemljama u zaleđu i šire” (Živković 1988: 25) i znače zakletvu kroz pisanu riječ kojom su se kroz ove isprave (*povelje*) i koristili. Da su osiguravale važnost onoga što je napisano, govori činjenica da zapravo sama riječ “*povelénie* znači zapovijed, naredba; odredba, a glagoli *povelévati* – zapovijedati, naređivati i *poveléti* – zapovjediti, narediti” (Damjanović i dr. 2004: 187; PSHK 1969: 520). U *Rječniku sinonima hrvatskoga jezika* pronalazimo da je *povelja* imenica ženskoga roda i znači isprava, (~ s povijesnom vrijednošću) listina, (~ kojom se dodjeljuje grb) pov. grbovnica (Šarić i Wittschen 2010: 360), što opet potvrđuje sinonimne odnose. Može se uočiti naprimjer i to da je leksem *povelja* u ispravama označavala zapovijed. Takav je primjer iz isprave kralja Tvrtka II. iz 24. lipnja 1405. godine napisane na Bijelim Selištima u Trstivnici rukom pisara Novaka Gojčinića, a primjer glasi: “i k tomu čo imъ ratъ zada i mirъ privъgъže i pravimy zlobu i četu učiniti *povelî* ôstoê bivъši kralъ bosni ôbъnaidosmo da imъ e vse suprotivъ b(o)gu i pravъdi zli učinilъ”. Isti je slučaj iz isprave Kulina bana: “ê radoe diêkъ banъ pisahъ siju knigu *povelovъ* banovъ, ‘t. j. po zapoviedi banovoj, banjoj” (Mažuranić 1975: 1060).

Ipak, u primjerima će se navesti oni oblici leksema *povelê* za koje se smatra da označavaju ispravu te su u sinonimnome odnosu s navedenim nizom, a primjeri su:

povelê koju smo potrdili i našêmi pečati pečatili (P. 39); ako bi se našlo koje ino pismo ili koê ina *povela* ôdъ rečenoga g(ospo)d(i)na voevode sandala do dubrovnika (P. 130); dogvarae se ô dobromъ miru i počtenoi prijaz(a)nê i potvrgъjenjâ

¹⁸ “Isprava/povelja ili diploma pisano je svjedočanstvo za neku činjenicu juridičke odnosno pravno-povijesne prirode, sastavljeno u skladu s određenim formama, koje su potvrda vjerodostojnosti i snage, a ujedno i dokaz autentičnosti” (Šanjek 2005: 149). I Šanjek upućuje na sinonime isprava, povelja i diploma.

vsieh zapisa i *povelja* (P. 110); po običaju naših gr̃vnieh i sadanih *poveelb* da trgovci g(o)spoctva dubrovačkoôga imaju hoditi slobodno po našem rusaagu (P. 96); i za vse inoô čo godêr se u starêh poveljah mejj u nami udgrži raazê izimljuje izъ zapisъ i *povelb* prêjnih (P. 86); u svih rečeni^h *povelah* i u zakonih i u uvitih i u vsakoi^h slobodêcinah rečene gospode sr̃bbske raške i bosanbske (P. 80, 100, 59, 56, 113, 64, 74); u koi^h se *poveljah* piše kako mii voevoda radosavъ i sinъ mi knezъ ivnîš s našimi vlasteli rotismo sje knezu i vlastelomъ (P. 88, 27, 42, 86, 97, 90, 64, 43); koe su imali u zapisih i u *povelah* s rečenim našim roditeli i praroditeljim z gospodomъ sr̃bbskom i bosanskomъ (P. 113); koe su imali u zapisih i u *povelah* sr̃večenimi našimi roditeli i praroditelji sa gôspôdômъ sr̃bbskomъ i bosanbskomъ (P. 100); a tomui su · 4 · *povelle* –a--: dvie latinski a dvi sr̃pscie – sve su pečakene zlatiem i pečati (P. 19); i ine vse *povelje* i svobodêcine zakone i uvête prêdъnje i poslidne (P. 43, 27, 50, 110); i ustanoviti nêmъ keêrko gr̃vnieh naših svobodêcine i zakone i uvête i *povele* i pisaniê gospode sr̃bbske raške i bosanbske (P. 59, 107, 80, 100, 23, 65, 74, 86, 113, 107, 94, 40, 97, 90, 64); i takoi razgledavše *povelî* i lêstove i kletvi g(ospo)d(i)na krala tvr̃tka (P. 54); i nimъ potvrđili i ustanovili krêpko gr̃vnieh naših slobodêcine i zakonje i *povelenija* i zapisanija (P. 97); čo imъ se udgrži u *povelii* bivšago krala ôstoe (P. 64); da stvorimo i svršimo i tvrđimo u vse pisano u sioi *poveli* (P. 39, 86, 61, 64, 51); do vêkъ vêkoma navêcuemo zna^{be}i vidênye rametju siomъ *povelomъ* i zapisanemъ (P. 39, 40, 55); da je vieki vikoma neporečeno s ôvômъ našemъ zapisômъ i *povelômъ* (P. 50); a ôvъ našъ zapisъ *povelju* povelesmo upisati novuu (P. 94, 47, 59, 42, 74); i *povelu* g(ospo)d(i)na krala tvr̃tka roditela mi koju e učinilъ i zapisalъ gradu dubrovniku (P. 80)

2.6. KONTAKTNI SINONIMI

Kontaktne su sinonimi čestota u srednjovjekovnim bosanskim i humskim administrativno-pravnim ispravama. “U želji da se izdignu iznad svog narječja, u težnji da njihov jezik bude razumljiv i govornicima drugih krajeva, pisari su problem područne ograničenosti leksema prevladavali tako što su u tekstovima rabili sinonime koji pripadaju različitim hrvatskim govorima” (usp. Samardžija 1995: 19). To je dakako bio i slučaj u bosanskim i humskim kancelarijama. “Formiranju jezičnih inačica posebno pogoduju dodiri jezika i dijalekata, ali i dodiri civilizacijskih krugova” (Čupković 2013: 139) u ovome slučaju društveno-političkih odnosa Bosne i Huma s Dubrovnikom.

Kontaktne sinonime pronalazimo naprimjer u ispravama: kralja Ostoje iz 5. veljače 1399. godine, napisanoj u Sutisci rukom dijaka Hrvatina: “po siħь našihъ *lêstihъ* i *povelahъ* za nihъ srъčanstvo potvrđismo imъ vse i vsake *povele zapisaniê* r(e)čene gospode srъbske raške i bosanъske”; u ispravi kralja Ostoje iz 20. studenoga 1398. godine, napisanoj na Dumnu rukom dijaka Stipana Dobrinovića: “i takoe razgledavše *povelêi* i *lêstove* i kletvi g(ospo)d(i)na krala tvrъtka”; u ispravi vojvode Stjepana Kosače iz 10. listopada 1435. godine, napisanoj na Nevesinju rukom dijaka Vlatka: “po siehъ našihъ *listêh* i *poveljahъ* za nihъ srъčanstvo potvrđismo imъ i ustanovitismo vsje i vsakoe *povele* i *zapisanê* višer(e)čene g(o)spodje”; u ispravi se naprimjer kralja Ostoje iz 5. veljače 1399. godine napisanoj u Sutisci rukom dijaka Hrvatina: “*povele* i *pisanê* gospode srъbske raške bosanъske”.

U ispravi kralja Tvrtka II. iz 26. ožujka 1438. godine koju je napisao pisar Radivoj Hrštić možemo vidjeti da u prvom dijelu navodi: “pô siemъ našemъ *upisaniju*”, a u drugom dijelu u istoj ispravi: “sai našъ *listъ ôtvorenъ*”. U ispravi vojvode Radosava Pavlovića iz 31. siječnja 1437. godine koju je napisao dijak Ivan pronalazimo isto, umjesto *listъ* imamo: “sai našъ ôtvorenъ *zapisъ*”. Ti nam primjeri opet daju potvrdu kontaktnih sinonima i zamjenjivi su u svakom kontekstu. Potrebno je ovdje naglasiti da se navela jasna razlika između povelje i pisma, ali ih se ipak drži sinonimima jer predstavljaju isprave i pripadaju srednjovjekovnome korpusu iz istoga vremena, prostora i u ovome slučaju iz administrativnoga stila. “Izražavajući istovjetnost leksičko-značenjske jezgre dviju (ili više) zvukovnih ovojnica, takvi sinonimski parovi bi se zbog svoje funkcionalne usmjerenosti na tumačenje jedne riječi drugom mogli nazvati i ‘eksplikativnim sinonimima’” (Hercigonja 1983: 334). To potvrđuje i isprava vojvode Radosava Pavlovića iz 25. listopada 1432. godine koju je napisao dijak Ostoja u kojoj se spominju sinonimi: *vsa pisma* i *zaapise* i *povele*. Kontaktne sinonime pronalazimo i u ispravi kralja Tvrtka II. iz 18. kolovoza 1421. godine, napisanoj u Milodražima rukom dijaka Vladića koji navodi: *vsakoe povele* i *zapisaniê* te u ispravi vojvode Sandalja iz 30. svibnja 1420. godine, napisanoj u Sokolu rukom dijaka Grubača u kojoj piše: po nihъ krasnêhъ *listêhъ* i *zapisêhъ*. “Koliko je koji pisar bio slobodan, a koliko se sam ograničavao, ovisilo je o njegovu stavu prema jeziku i o njegovom prilagođavanju društvenomu i političkomu trenutku” (usp. Ta-fra 2005: 200).

3. ZAKLJUČAK

Korpusi srednjovjekovnih bosanskih i humskih isprava vrijedna su vrela koja nam prostiru podatke o jeziku i pismu na kojem su nastale. Kancelarije su bile ustanove u kojima se razvijao starohrvatski jezik i hrvatsko ćirilično pismo. U njima su nastali prvi pisani spomenici srednjovjekovnoga bosanskog i humskog područja. Iako gotovo ne postoje nikakvi podatci o bosanskim i humskim kancelarijama, iz njih su proizašle te vrijedne isprave koje svjedoče o vlasti srednjovjekovne Bosne i Huma, pisarima koji su te isprave sastavljali, vremenu u kojem su nastale, državno-političkim prilikama, grafiji, jeziku, stilu i mnogim drugim vrijednim izvještajima koje nam isprave predaju. Srednjovjekovni bosanski i humski administrativni tekstovi osim toga prostiru i velik broj sinonima, sinonimskih parova, ali i sinonimskih nizova. Tako se u radu proučavao sinonimski niz *hrisovulb*, *kniga*, *listb*, *pismo* (*pisanie*, *upisanie*, *zapisanie*, *zapis*) i *povelê* koji označava nazive za isprave u srednjovjekovnim bosanskim i humskim kancelarijama. Važno je istaknuti okvire u kojima se sinonimija ostvarila. To je prvenstveno teritorijalna, vremenska i stilska raslojenost leksika. Iz navedenih se primjera može opet iznova doći do zaključka da su svi leksemi iz sinonimskog niza *hrisovulb*, *kniga*, *listb*, *pismo* (*pisanie*, *upisanie*, *zapisanie*, *zapis*) i *povelê* u sinonimnom odnosu. Jedino je *hrisovulb* riječ koja potječe iz grčkoga jezika, dok su ostale domaće riječi. Iako je *hrisovulb* strana riječ, ona također označava ispravu pa se usudimo uvrstiti je u navedeni sinonimski niz i to kao istoznačnicu leksema *kniga*, *listb*, *povelê*. Pismo je drugačije naravi, ali pripada nizu jer je isprava bosanskih i humskih vladara i velmoža. Međutim, i sami dijaci ponekad te lekseme smatraju istoznačnicima. Često u ispravama imamo frazu *sai našb ôtvorenb list*, a onda u ispravi vojvode Radosava Pavlovića iz 31. siječnja 1437. dijak Ivan piše *sai našb ôtvorenb zapisb*. Time su se okarakterizirali kao kontaktni sinonimi. S obzirom na to da srednjovjekovni administrativni tekstovi označavaju isprave, taj termin nije upotrijebljen u istraživanom korpusu. Neki isprave nazivaju listine, a leksem *listb* ujedno je i najfrekventniji leksem, usudilo bi ga se okarakterizirati kao hipe-ronim cijelome nizu. To je ujedno i “dominantna, središnja riječ, stilski neutralna, s najvećim brojem značenja” (usp. Tafra 1995: 18). Svaka listina iz korpusa jest pismo i povelja, ali svaka povelja nije pismo, a pismo povelja. Tako je pismo u bliskoznačnom odnosu s ostalim leksemima iz niza, dok su ostali leksemi okarakterizirani kao istoznačnice. Te leksičke jedinice potječu iz istoga leksičko-gramatičkoga razreda, iz istoga vremena i idioma.

LITERATURA

- Akademijin Rječnik = Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 1898. (sv. 18); 1927. (sv. 42); 1970. (sv. 81); 1975. (sv. 92). Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- ANDELIĆ, Pavao. 1970. "Periodi u kulturnoj historiji Bosne i Hercegovine u srednjem vijeku". *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*: 199–212.
- ANDELIĆ, Tomislav. 1983. "Dijaci u srednjovjekovnoj Bosni i Humu". *Tribunia* 7: 81–100.
- ANIĆ, Vladimir. 2004. *Veliki rječnik hrvatskog jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- BRATULIĆ, Josip. 1995. *Leksikon hrvatske glagoljice*. Zagreb: Minerva.
- BRKOVIĆ, Milko. 1998. *Isprave hrvatskih narodnih vladara i latinske isprave bosansko-humskih vladara i velmoža*. Zadar – Mostar: Zavod za povijesne znanosti HAZU i Ziral.
- BRKOVIĆ, Milko. 2002. *Srednjovjekovna Bosna i Hum – identitet i kontinuitet*. Mostar: Crkva na kamenu.
- ČUPKOVIĆ, Gordana. 2013. "Prilog proučavanju inojezičnih izvora hrvatskoga reformacijskoga prijevoda novoga testamenta". *Croatia et Slavica Iadertina* 9/1: 137–144.
- DAMJANOVIĆ, Stjepan. 2003. *Staroslavenski jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- DAMJANOVIĆ, Stjepan, Ivan JURČEVIĆ, Tanja KUŠTOVIĆ, Boris KUZMIĆ, Milica LUKIĆ i Mateo ŽAGAR. 2004. *Mali staroslavensko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Matica hrvatska.
- DAMJANOVIĆ, Stjepan. 2003. *Staroslavenski jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- DIZDAR, Mak. 1969. *Stari bosanski tekstovi*. Sarajevo: Svjetlost.
- GABRIĆ-BAGARIĆ, Darija. 2004. *Primjeri bosanskohercegovačke pismenosti i književnosti od 11. do 19. stoljeća*. Zagreb – Sarajevo: HKD Napredak.
- GALIĆ, Marijana. 2020. *Leksik u srednjovjekovnim bosanskim i humskim administrativnim tekstovima*. Mostar: Doktorski rad.
- GALIĆ, Marijana. 2019. "Sinonimski niz za spisateljsku djelatnost u srednjovjekovnim bosanskim i humskim kancelarijama". *Život i škola* LXV, 1–2: 101–111.
- GALOVIĆ, Tomislav. 2013. "Ego a puero baptizatus fui et litteras Latinas didici...". *Stjepan Tomašević (1461.–1463.) – slom srednjovjekovnoga Bosanskog Kraljevstva. Zbornik radova sa Znanstvenog skupa održanog 11. i 12. studenoga 2011. godine u Jajcu*. Zagreb – Sarajevo: Hrvatski institut za povijest u Zagrebu – Ka-

- tolički bogoslovni fakultet u Sarajevu: 179–219.
- GALOVIĆ, Tomislav. 2015. “Hrvatska glagoljička, ćiriljička i latinička pisana kultura u ranome srednjem vijeku”. *Nova zraka u europskom svjetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku (oko 550 – oko 1150)*. Zagreb: Matica hrvatska (Biblioteka Povijest Hrvata, sv. 1.): 272–295.
- GLUHAK, Alemko. 1993. *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb: August Cesarec.
- HERCIGONJA, Eduard. 2004. *Na temeljima hrvatske književne kulture*. Zagreb: Matica hrvatska.
- HERCIGONJA, Eduard. 1983. *Nad iskonom hrvatske knjige*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- HERCIGONJA, Eduard. 1975. *Povijest hrvatske književnosti: Srednjovjekovna književnost*. Zagreb: Liber – Mladost.
- HERCIGONJA, Eduard. 1994. *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Hrvatski enciklopedijski rječnik*. 2002. Zagreb: Novi Liber.
- KAPITANOVIĆ, Vicko. 2012. *Povijesna vrela i pomoćne znanosti*. Split: Filozofski fakultet u Splitu – Odsjek za povijest.
- KORAĆ, Dijana. 2015. “Religijski elementi u ispravama Kosača upućenih Dubrovniku”. *Croatica Christiana periodica* 39, 75: 17–35.
- KUNA, Herta. 2008. *Srednjovjekovna bosanska književnost*. Sarajevo: Forum Bosnae, 45/08.
- KUZMIĆ, Boris. 2009. “Jezik hrvatskih srednjovjekovnih pravnih spomenika”. *Povijest hrvatskoga jezika. 1. knjiga: Srednji vijek*. Zagreb: Croatica: 405–457.
- LADAN, Tomislav. 2009. *Život riječi*. Zagreb: Novela Media.
- MAMIĆ, Mile. 1983. “Grčke riječi u južnoslavenskim jezicima”. *Jezik* 31, 1: 3–8.
- MAMIĆ, Mile. 1996. *Jezični savjeti*. Zadar: Hrvatsko filološko društvo.
- MATASOVIĆ, Ranko, Tijmen PRONK, Dubravka IVŠIĆ i Dunja BROZOVIĆ RONČEVIĆ. 2016. *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika. 1. svezak A – Nj*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- MATIJEVIĆ SOKOL, Mirjana. 2014. *Studia diplomatica. Rasprave i prinosi iz hrvatske diplomatike*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – FF-press.
- MAŽURANIĆ, Vladimir. 1975. *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*. Zagreb: Informator.
- MIKALJA, Jakov. 2011. *Blago jezika slovinskoga (1649./1651.). Transkripcija i leksikografska interpretacija*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- NAKAŠ, Lejla. 2010. *Jezik i grafija krajišničkih pisama*. Sarajevo: Slavistički komitet.

- PETROVIĆ, Bernardina. 2005. *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Pet stoljeća hrvatske književnosti. 1969. *Hrvatska književnost srednjeg vijeka*. Zagreb: Matica hrvatska – Zora.
- SAMARDŽIJA, Marko. 1995. *Leksikologija s poviješću hrvatskoga jezika. Udžbenik za 4. razred gimnazije*. Zagreb: Školska knjiga.
- SKOK, Petar. 1971–1972. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- STIPIŠIĆ, Jakov. 1972. *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi: latinska paleografija, opća diplomatika, kronologija, rječnik kratica*. Zagreb: Školska knjiga.
- ŠANJEK, Franjo. 2005. *Latinska paleografija i diplomatika*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu – Hrvatski studiji.
- ŠARIĆ, Ljiljana i Wiebke WITTSCHEN. 2010. *Rječnik sinonima hrvatskoga jezika*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- TAFRA, Branka. 1995. *Jezikoslovna razdvojba*. Zagreb: Matica hrvatska.
- TAFRA, Branka. 2005. *Od riječi do rječnika*. Zagreb: Školska knjiga.
- TURBIĆ-HADŽAGIĆ, Amira. 2006. *Deklinabilne riječi bosaničnih tekstova od 12. do 15. stoljeća*. Zagreb: Doktorski rad.
- ZELIĆ-BUČAN, Benedikta. 2000. *Bosančica ili hrvatska ćirilica u srednjoj Dalmaciji*. Split: Državni arhiv u Splitu.
- ŽIVKOVIĆ, Pavo. 1988. “Socijalne promjene na dvoru bosanskih kraljeva tijekom 14. i 15. stoljeća (Primjeri nastanka novog plemstva u Bosni)”. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 21, 1: 23–34.

IZVORI (ADMINISTRATIVNI TEKSTOVI)

- Povelja bana Kulina iz 29. kolovoza 1189. godine
 Povelja bana Kulina (1189.–1205.)
 Povelja bana Kulina (prema dubrovačkom prijepisu oko 1205.)
 Povelja bana Matije Ninoslava (prije 1232.)
 Povelja humskoga kneza Andrije Dubrovniku (prije 1235.)
 Povelja bana Matije Ninoslava 1240. godine
 Povelja bana Matije Ninoslava iz 22. ožujka 1240. godine
 Povelja humskog kneza Andrije Dubrovniku (1247.–1249.)
 Povelja bana Matije Ninoslava 1249. godine
 Pismo kneza Črnomira Dubrovniku (1252.–1254.)
 Povelja humskoga župana Radoslava Dubrovniku iz 22. svibnja 1254. godine
 Povelja humskog župana Radoslava iz 22. svibnja 1254. godine (izgubljeni primjerek)
 Povelja bana Stjepana Kotromanića (oko 1322. godine)
 Povelja bana Stjepana Kotromanića (oko 1323. godine)
 Povelja banice Jelisavete, supruge bana Stjepana Kotromanića i kćeri srpskog kralja Dragutina (oko 1323. godine)
 Povelja bana Stjepana Kotromanića (oko 1326. godine)
 Povelja bana Stjepana Kotromanića (oko 1331. godine)
 Povelja (ugovor) bosanskoga bana Stjepana Kotromanića s Dubrovčanima 23. listopada 1332. godine
 Povelja bosanskoga bana Stjepana Kotromanića iz 15. ožujka 1333. godine
 Povelja kneza Vladislava, kneginje Jelene, bana Tvrtka i njegovog brata Vuka knezu Vlatku Vukoslaviću 1353. godine
 Povelja bosanskoga bana Tvrtka Kotromanića iz 1357. godine
 Povelja bosanskoga bana Tvrtka Kotromanića vojvodi Vukcu Hrvatiniću iz 11. kolovoza 1366. godine pod Prozorom u Rami
 Povelja bana Tvrtka Kotromanića o potvrđivanju prijateljstva Dubrovniku iz 1. lipnja 1367. godine
 Povelja bosanskoga bana Tvrtka Kotromanića iz 9. veljače 1375. godine pod Bobovcem
 Povelja bosanskoga bana Tvrtka Kotromanića iz 7. veljače 1376. godine
 Pismo kralja Tvrtka I. Kotromanića (1377.–1385.)
 Povelja kralja Tvrtka I. Kotromanića Dubrovčanima iz 10. travnja 1378. godine započeta u Žrnovnici, a dovršena 17. lipnja 1378. godine u Trstivnici

- Povelja kralja Tvrtka I. Kotromanića vojvodi Hrvoju Vukčiću Hrvatiniću iz 12. ožujka 1380. godine
- Povelja kralja Tvrtka I. Kotromanića Dubrovniku o ukidanju slanice u Dračevici iz 2. prosinca 1382.1. godine
- Povelja kralja Tvrtka I. Kotromanića Dubrovniku o ukidanju slanice u Dračevici iz 2. prosinca 1382.2. godine
- Povelja kralja Tvrtka I. Kotromanića Dubrovčanima iz 4. ožujka 1387. godine
- Povelja kralja Tvrtka I. Dubrovčanima iz 28. rujna 1388. godine
- Povelja kralja Tvrtka I. Kotromanića Dubrovčanima iz 25. studenoga 1388. godine
- Povelja kralja Tvrtka I. Kotromanića Dubrovčanima iz svibnja 1389. godine
- Povelja kralja Tvrtka I. Kotromanića iz 19. svibnja 1389. godine
- Povelja kralja Tvrtka I. Kotromanića iz 12. lipnja 1389. godine
- Povelja župana Miltena i Ružira Dubrovčanima prije listopada 1335. godine
- Pismo župana Sanke Dubrovčanima prije 1391. godine
- Povelja braće Bjeljaka i Radića Sankovića Dubrovniku iz 15. travnja 1391. godine
- Povelja vojvode Radića Sankovića Dubrovčanima iz 15. svibnja 1391. godine
- Povelja kralja Dabiše iz 6. ožujka 1392. godine
- Povelja kralja Stjepana Dabiše Dubrovčanima iz 17. srpnja 1392.1. godine
- Povelja kralja Dabiše Dubrovčanima iz 17. srpnja 1392.2. godine
- Pismo kralja Dabiše Dubrovčanima iz 21. kolovoza 1392. godine
- Povelja kralja Dabiše Dubrovčanima iz 18. veljače 1393. godine
- Povelja kralja Dabiše iz listopada 1393. godine
- Povelja kralja Dabiše prije 15. listopada 1393. godine
- Povelja (darovnica) kralja Dabiše kćeri Stani i knezu Juriju Radivojeviću iz 26. travnja 1395. godine
- Povelja kralja Stefana Dabiše iz 17. svibnja 1395. godine
- Povelja kraljice Elene, udovice kralja Dabiše iz 13. svibnja 1397. godine
- Povelja kraljice Elene iz 22. svibnja 1397. godine
- Povelja kraljice Elene iz 15. studenoga 1397. godine
- Povelja kraljice Elene iz 9. ožujka 1398. godine
- Povelja kraljice Elene iz travnja 1398. godine
- Povelja kneza Pavla Radinovića Dubrovčanima iz 25. ožujka 1397. godine
- Povelja kralja Stjepana Ostoje Dubrovniku iz 20. studenoga 1398. godine
- Povelja kralja Stjepana Ostoje Dubrovniku iz 15. siječnja 1399. godine
- Pismo kralja Stjepana Ostoje iz 15. siječnja 1399. godine
- Povelja kralja Stjepana Ostoje iz 5. veljače 1399. godine
- Pismo bosanske kraljice Jelene Grube iz 5. ožujka 1399. godine

- Povelja Radiča Sankovića i župana Bjeljaka iz 25. kolovoza 1399. godine
- Povelja kralja Stjepana Ostoje iz 8. prosinca 1400. godine
- Povelja Hrvoja Vukčića Hrvatinića, duke splitskoga i velikog bosanskog vojvode Dubrovniku iz 15. siječnja 1404. godine
- Povelja kralja Stjepana Tvrtka Tvrtkovića Dubrovčanima iz 24. lipnja 1405. godine
- Povelja kralja Stjepana Ostoje kojom Dubrovčanima potvrđuje povlastice prethodnih kraljeva iz 4. prosinca 1409. godine
- Povelja vojvode Sandalja banici Anici iz 4. ožujka 1410. godine
- Pismo vojvode Sandalja Dubrovčanima iz 19. listopada 1413. godine
- Povelja kralja Stjepana Ostoje Dubrovčanima iz 20. studenoga 1414. godine
- Pismo kralja Stjepana Ostoje Dubrovčanima iz 28. listopada 1416.1. godine
- Pismo kralja Stjepana Ostoje Dubrovčanima iz 28. listopada 1416.2. godine
- Pismo kralja Stjepana Ostoje Dubrovniku iz prosinca 1416. godine
- Pismo kralja Stjepana Ostoje Dubrovniku iz 1418. godine
- Povelja kneza Grgura Vukosalića Dubrovniku iz 6. srpnja 1418. godine
- Povelja kralja Stjepana Ostojića Dubrovniku iz 5. ožujka 1419. godine
- Povelja Sandalja Hranića, velikoga bosanskog vojvode iz 24. lipnja 1419. godine
- Povelja kralja Stjepana Ostojića Dubrovniku iz 4. prosinca 1419. godine
- Povelja Sandalja Hranića, velikoga bosanskog vojvode iz 30. svibnja 1420. godine
- Povelja kralja Stjepana Tvrtka Tvrtkovića Dubrovniku iz 16. kolovoza 1420. godine
- Povelja vojvode Radosava Pavlovića Dubrovniku iz 24. travnja 1421. godine
- Povelja kralja Stjepana Tvrtka Tvrtkovića Dubrovniku iz 18. kolovoza 1421. godine
- Povelja vojvode Radosava Pavlovića iz 7. travnja 1423. godine
- Povelja Sandalja Hranića, velikoga vojvode bosanskog iz 1. studenoga 1423. godine
- Povelja Sandalja Hranića, velikoga vojvode bosanskog iz 27. prosinca 1423. godine
- Povelja vojvode Radosava Pavlovića iz 31. prosinca 1427. godine
- Pismo kneza bosanskog Tvrtka Borovinića iz 14. ožujka 1430. godine
- Povelja vojvode Radosava Pavlovića iz 25. listopada 1432. godine
- Povelja kralja Stjepana Tvrtka Tvrtkovića iz 2. ožujka 1433. godine
- Povelja vojvode Radosava Pavlovića i njegovog sina Ivaniša Dubrovniku iz 25. ožujka 1433. godine
- Povelja vojvode Jurja Vojsalića iz 12. kolovoza 1434. godine
- Povelja velikoga vojvode rusaga bosanskog Stjepana Kosače iz 10. listopada 1435. godine
- Povelja velikoga vojvode rusaga bosanskoga Radosava Pavlovića iz 31. siječnja 1437. godine
- Povelja kralja Stjepana Tvrtka Tvrtkovića iz 26. ožujka 1438. godine

- Povelja velikoga vojvode rusaga bosanskoga Radosava Pavlovića iz siječnja 1439. godine
- Povelja velikoga vojvode rusaga bosanskoga Radosava Pavlovića, supruge Todore i sina Ivaniša iz 9. kolovoza 1439. godine
- Povelja velikoga vojvode rusaga bosanskoga Stjepana Kosače i sinova Vladislava i Vlatka iz 7. svibnja 1440. godine
- Povelja vojvode Radosava Pavlovića iz 10. travnja 1441. godine
- Povelja vojvode Ivaniša, sina slavnoga velikoga vojvode Radosava Pavlovića iz 29. rujna 1442. godine
- Povelja velikoga vojvode rusaga bosanskoga Stjepana Kosače, gospođe Elene i sina kneza Vladisava iz 1. travnja 1443. godine
- Povelja kralja Stjepana Tvrtka Tvrtkovića Dubrovniku iz 22. lipnja 1443. godine
- Povelja kralja Stjepana Tomaša iz 3. rujna 1444. godine
- Povelja kralja Stjepana Tomaša Ostojića braći Dragišićima iz 22. kolovoza 1446. godine
- Povelja kralja Stjepana Tomaša iz 3. veljače 1449. godine
- Povelja Stjepana Kosače, hercega od svetoga Save, gospodara humskoga i primorskoga, velikoga vojvode rusaga bosanskog i kneza drinskog iz 5. srpnja 1450.1. godine
- Povelja Stjepana Kosače, hercega od svetoga Save, gospodara humskoga i primorskoga, velikoga vojvode rusaga bosanskog i kneza drinskog iz 5. srpnja 1450.2. godine
- Povelja kneza Vladisava, sina gospodina herceg Stjepana iz oko 1450. godine
- Povelja kneza Vladisava, sina gospodina herceg Stjepana iz 15. kolovoza 1451. godine
- Povelja kralja Stjepana Tomaša Dubrovniku iz 18. prosinca 1451. godine
- Povelja Stjepana Kosače, hercega od svetoga Save, gospodara humskoga i primorskoga, velikoga vojvode rusaga bosanskog i kneza drinskog iz 19. srpnja 1453. godine (oprost sinu Vladisavu)
- Povelja Stjepana Kosače, hercega od svetoga Save, gospodara humskoga i primorskoga, velikoga vojvode rusaga bosanskog i kneza drinskog iz 19. srpnja 1453. godine (oprost supruzi Jeleni i vlastelinima)
- Povelja Stjepana Kosače, hercega od svetoga Save, gospodara humskoga i primorskoga, velikoga vojvode rusaga bosanskog i kneza drinskog Dubrovniku iz 10. travnja 1454. godine
- Povelja kralja Stjepana Tomaša iz 19. veljače 1459. godine
- Povelja Stjepana Kosače, hercega od svetoga Save, gospodara humskoga i primor-

- skoga Dubrovniku iz 13. listopada 1461. godine
- Povelja kralja Stjepana Tomaševića Dubrovniku iz 23. studenoga 1461. godine
- Povelja kralja Stjepana Tomaševića Dubrovniku iz 25. studenoga 1461.1. godine
- Povelja kralja Stjepana Tomaševića Dubrovniku iz 25. studenoga 1461.2. godine
- Povelja kralja Stjepana Tomaševića Dubrovniku iz 25. studenoga 1461.3. godine
- Povelja kralja Stjepana Tomaševića Dubrovniku iz 25. studenoga 1461.4. godine
- Povelja Stjepana Kosače, hercega od svetoga Save, gospodara humskoga i primorskoga, velikoga vojvode rusaga bosanskog i kneza drinskog Dubrovniku 3. veljače 1464. godine
- Povelja Stjepana Kosače, hercega od svetoga Save, gospodara humskoga i primorskoga, velikoga vojvode rusaga bosanskog i kneza drinskog Dubrovniku iz 17. rujna 1465. godine
- Povelja vojvode Vladisava, gospodara humskoga i primorskog, vojvode bosanskog iz 13. listopada 1465. godine
- Povelja Stjepana Kosače, hercega od svetoga Save, gospodara humskoga i primorskoga, velikoga vojvode rusaga bosanskog i kneza drinskog iz 5. prosinca 1465. godine
- Povelja kneza Vlatka Popovića iz 1. siječnja 1466. godine
- Povelja Stjepana Kosače, hercega od svetoga Save, gospodara humskoga i primorskoga, velikoga vojvode rusaga bosanskog i kneza drinskog poslije 3. veljače 1466. godine
- Pismo kneza Žarka humskog iz 26. svibnja 1466. godine
- Pismo gospodina hercega Vlatka knezu Žarku poslije 1466. godine
- Povelja gospođe hercežice Cecilije iz 1467. godine
- Povelja gospodina Balše, hercega svetoga Save iz 10. listopada 1466. godine
- Povelja vojvode Vladisava, velikog vojvode rusaga bosanskoga iz 14. lipnja 1469. godine
- Povelja gospodina hercega Vlatka, hercega od svetoga Save i brata mu kneza Stjepana iz 26. siječnja 1470. godine
- Povelja gospodina hercega Vlatka, hercega od svetoga Save i brata mu kneza Stjepana iz 26. srpnja 1470.1. godine
- Povelja gospodina hercega Vlatka, hercega od svetoga Save i brata mu kneza Stjepana iz 26. srpnja 1470.2. godine
- Pismo Vladisava, hercega svetoga Save Ivanišu Ohmučeviću iz 27. listopada 1487. godine
- Pismo braće Vlatkovića, Žarka, Tadije i Jurja humskoga prije 25. ožujka 1493. godine

- BRKOVIĆ, Milko. 2011. *Diplomatički zbornik srednjovjekovnih humskih i bosanskih isprava Dubrovniku*. Mostar: Crkva na kamenu.
- KUNA, Herta. 1974. *Hrestomatija starije bosanske književnosti – knj. I. Srednjovjekovna književnost i hrvatska književna tradicija*. Sarajevo: Svjetlost.
- NAKAŠ, Lejla. 2011. *Konkordancijski rječnik ćirilskih povelja srednjovjekovne Bosne*, Društvo za proučavanje srednjovjekovne bosanske historije, knjiga X. Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu.
- Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника* [Zbornik srednjovjekovnih ćiriličkih povelja i pisama Srbije, Bosne i Dubrovnika]. 2011. sv. 1. Beograd: Istorijski institut.

*TERMS FOR DOCUMENTS IN MEDIEVAL BOSNIAN
AND HUM ADMINISTRATIVE TEXTS*

MARIJANA GALIĆ

SUMMARY

This paper examines the lexemes denoting the terms for documents used in medieval Bosnian and Hum offices. The corpus of medieval Bosnian and Hum administrative texts begins with the Bosnian Kulin Ban's charter of 29 August 1189. It is the oldest legal written monument of the medieval Bosnian office, which will become a model for other documents coming from the same period and area. Medieval Bosnian and Hum Cyrillic documents give us numerous language analysis opportunities, especially synonyms and synonymic sequences. The scope of work shows a series of terms for documents originating from Bosnian and Hum offices. Thus, in 133 medieval Bosnian and Hum Cyrillic administrative texts, from Ban Kulin's document from 29 August 1189 to the Vlatković brothers of Hum in 1493, terms such as *hrisovulb*, *kniga*, *listb*, *pismo* (*pisanie*, *upisanie*, *zapisanie*, *zapis*) and *povelê* were used. The paper attempts to explain the mentioned earlier lexemes and their similarities and (or) equivalence, the mirror image from the same temporal, spatial and stylistic lexis.

Documents are at the core of the Bosnian and Hum offices. In addition to history, they offer an abundance of other information, such as language, script, and in this case, the terms for the documents.

KEYWORDS:

Bosnian and Hum documents, hrisovulb, kniga, listb, pismo (pisanie, upisanie, zapisanie, zapis), povelê.

